

דברי הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל ראש ישיבת פורת יוסף, מגדולי הפוסקים הספרדים בדורנו (שו"ת אור לציון חלק א' סי' י"א)

ישוב דברי הרמ"א בדין פאה נכרית. מרן בשו"ע (סי' ע"ה סעיף ב') כתב וזה לשונו, "שיער של אשה שדרכה לכסותו אסור לקרות (קריאת שמע) כנגדו, אבל בתולות שדרכן לילך פרוצות הראש מותר". וכתב ע"ז הרמ"א בהג"ה שם, "וכל שכן שיער נכרית (דמותר) אפי' דרכה לכסות. הגהות אלפסי החדשים". ע"כ. וכ"כ גם בדרכי משה (או"ח סי' ש"ג אות ו') וזה לשונו, "מצאתי כתוב בהגהות אלפסי החדשים, מותר לאשה נשואה לגלות פאה נכרית שלה, לא שנא אם היא עשויה משערותיה או משיער חברתה. ואין שיער באשה ערוה אלא דוקא שערותיה המדובקים בבשרה, אבל לא בתלושים עשויות לכסות שערותיה האחרות, אע"ג דעבדא לקישוט שתהא נראית בעלת שיער". ע"כ.

ומקורו מדברי שלטי הגבורים שסביב הרי"ף במסכת שבת פרק במה אשה (דף כט. מדפי הרי"ף), דבמתניתין תנן יוצאת אשה בחוטי שיער וכו', בכבול ובפאה נכרית וכו', וכתב ע"ז בשלטי הגבורים שם בזה הלשון, "יראה מזה להביא ראיה וסמך לנשים היוצאות בכיסוי שערות שלהן כשהן נשואות, אבל במקום קליעת שערן נושאות שערות חברותיהן" וכו', ע"ש בדבריו.

ומשמע מדברי הרמ"א שמתיר לצאת בפאה נכרית אפי' לרשות הרבים במקום שרגילות בכך, וכן כתב הפרי מגדים (אשל אברהם אות ה') בדעת המגן אברהם (שם ס"ק ה'), שביאר דברי הרמ"א הנ"ל, והא קא משמע לן הרמ"א שאע"פ שברשות הרבים אית ביה דת יהודית במקום שדרכן לכסות, מכל מקום ערוה לא הוי, ומותר לקרות ק"ש כנגדה.

והנה הגאון באר שבע (סי' י"ח) האריך לדחות דברי הש"ג מההלכה וכו', דמה ששנו ההיתר להתקשט ולצאת בפאה נכרית בכולי גמ', מיירי דוקא בפאה נכרית מכוסה תחת הסבכה ועל ראשה רדיד וכו', ע"ש שהאריך מאוד [ומה שהקשה על הש"ג, יהיה קשה גם על רמ"א שהעתיק דבריו].

ונראה לענ"ד ליישב בס"ד דברי הרמ"א, דהנה במתניתין דכתובות (דף עב.) תנן, "ואלו יוצאות שלא בכתובה, העוברת על דת משה ויהודית" וכו', ובגמ' איתא, "ראשה פרוע דאורייתא היא, דכתיב ופרע את ראש האשה", ומשני "דאורייתא קלתה שפיר דמי, דת יהודית אפי' קלתה נמי אסור". ופרש"י במתניתין, "דת יהודית. שנהגו בנות ישראל, ואע"ג דלא כתיבא". ע"כ.

ואמר המעתיק: וכן כתב בשיטה מקובצת (כתובות עב.) וזה לשונו, "דת יהודית. דברים שאינם אסורין מן התורה, אלא מנהג בנות ישראל הם, לצניעותא בעלמא. והיא עוברת על דת המנהג". וכן כתב רבינו יהונתן על הרי"ף מסכת כתובות, והר"ן שם.

אמנם כד נעיין בדברי הרמב"ם נראה דלכאורה סותר עצמו, דבפרק כ"ד מהלכות אישות (הלכה י"ב) כתב, "ואיזו היא דת יהודית, הוא מנהג הצניעות שנהגו בנות ישראל. ואלו הן הדברים שאם עשתה אחת מהן עברה על דת יהודית, יוצאה לשוק או למבוי מפולש וראשה פרוע ואין עליה רדיד ככל הנשים, אע"פ ששערה מכוסה במטפחת" וכו', ובפרק י"ג (הלכה י"א) כתב, "מקום שדרכן שלא תצא אשה לשוק בכפה שעל ראשה בלבד עד שיהיה עליה רדיד החופה את כל גופה כמו טלית, נותן לה בכלל הכסות רדיד הפחות שבכל הרדידין" וכו'. ומשמע דבמקום שאין דרכן לצאת ברדיד אין צריך ליתן לה רדיד בכלל הכסות, וקשה, דהא אית בה משום דת יהודית. ולפי"ז נראה, דהרמב"ם מפרש דת יהודית, היינו דת שנוהגות הנשים, כלומר מנהגי הצניעות שהנשים נוהגות להיות צנועות, וכל מקום ומקום לפי מנהגו.

ונראה שהרמב"ם למד כן מן המשנה בכתובות (דף סד:) דקתני המשרה את אשתו ע"י שליש לא יפחות לה וכו', ונותן לה כיפה לראשה וחגור למתניה ומנעלים וכו', וכלים וכו'. ע"כ. ונתקשה הרמב"ם, כיון דמדת יהודית אסורה בקלתה, הוא הדין דאסורה נמי בכיפה, עד שתיתן על ראשה רדיד, וא"כ אמאי לא קתני במתניתין דנותן לה רדיד.

והן אמנם שרש"י הרגיש בקושיה זו, ולכן פירש דכיפה היינו צעיף (מטפחת), היינו לטעמיה דסבירא ליה דבכיסוי אחד סגי אפי' מדת יהודית, אבל הרמב"ם הרי סבירא ליה (בפרק כ"ב הלכה י"ב הנ"ל) דמדת יהודית בעינן שני כיסויים, וא"כ אף אם יפרש דכיפה היינו רדיד, עדיין תקשי ליה מתניתין מדוע לא נותן לה עוד כיסוי, ולכן פירש הרמב"ם דחיובא דדת יהודית (דהיינו רדיד) תלוי במנהג המקומות, וכיון שהמשנה מיירי בעניה שבישראל, לכן נקטה ג"כ החיוב הפחות ביותר, והיינו במקום שאין נוהגות הנשים לילך עם רדיד, שלכל הפחות מחוייב ליתן לה כיפה.

וגם בדעת מרן השו"ע צריך לומר כן, דבסי' קט"ו סעיף ד' באבן העזר, העתיק לשון הרמב"ם בפרק כ"ד שם, דרדיד היינו דת יהודית, ואילו בסי' ע"ג סעיף א', בדיני כסות שחייב אדם לאשתו, שוב הביא דברי הרמב"ם בפרק י"ג שם, וכתב שאם באותו מקום אין דרך לצאת אשה לשוק עד שיהא עליה רדיד, נותן לה רדיד הפחות שבכל הרדידים. ע"כ תורף דבריו, ומשמע שיש מקומות שדרכן לילך בלי רדיד, ולית בה משום דת יהודית. ועל כרחך לפרש בדעת מרן כמו שביארנו בדעת הרמב"ם, שדת יהודית פירושו מנהג הצניעות שהנשים נוהגות, וכל מקום ומקום לפי מנהגו, וגם הרמ"א ז"ל, מדלא השיג על דברי מרן כלום, בשני המקומות הנ"ל, משמע דסבירא ליה כוותיה וצריך לומר כנ"ל.

ומעתה מיושבים דברי הרמ"א כמין חומר, דהוא ז"ל לומד מדברי שלטי הגבורים דיוצאת לרשות הרבים בפאה נכרית לא חשיב פרועת ראש מהתורה, אבל לענין דת יהודית לא למד ממנו, אלא סמך על שיטתו ושיטת הרמב"ם ומרן בזה, שהדבר תלוי במנהג המקומות, וא"כ כיון שנהגו לילך כך גם ברשות הרבים, **שוב לית בה אפי' דת יהודית**. ובזה יתיישב שפיר לשון הרמ"א באו"ח שם, במה שכתב "אפי' דרכה לכסות", והיינו דרצונו לומר אע"פ שהוא במקום שדרכן לכסות הפאה ברשות הרבים, ואית בה משום דת יהודית, מכל מקום לא חשיב ערוה ומותר לקרות קריאת שמע כנגדה.

[אמר המעתיק: ומוכרח לומר שדין "דת יהודית" משתנה לפי מנהג הזמן והמקום, וכן כתב מרן הגר"ש משאש באריכות, וכן סוברים רוב ככל הפוסקים בדורות האחרונים, שהרי בדורות הקדמונים, ובזמן נתינת התורה בהר סיני, לבשו כל הנשים מלבושים כמנהג חלק מהעבריות והנוצריות בדורינו, ובדורות האחרונים השתנה המנהג, ולא מצינו לשום פוסק שהורה להלכה לחזור למנהג הישן, להתלבש בשמלות ארוכות, או לכסות את הפנים].

עוד מדבריו בחלק ב' (פרק מ"ה הלכה ט"ז – קונטרס אחרון, פסקי הלכות בקצרה)

הלכה: מותר לקרוא דברים שבקדושה כנגד אשה הלבושה פאה נכרית.

ביאור: ראה בספר אור לציון תשובות חלק א' או"ח סי' י"א, במה שנתבאר שם ליישב דברי הרמ"א שכתב שמותר לקרות ק"ש כנגד אשה הלבושת פאה נכרית, ושמותר לה לצאת כך לשוק במקום שרגילות בכך, ונתבאר שם שכן היא גם דעת הרמב"ם ומרן השו"ע.

[אמר המעתיק: קטע זה הוא מקונטרס אחרון, וע"ז כתב הגר"א אבא שאול שליט"א בהקדמה לשו"ת אור לציון ח"ב: "הוספנו בסוף הספר קונטרס אחרון, ובו פסקי הלכות בקצרה ממרן המחבר שליט"א, אשר בהם נאספו בעיקר עניינים השנויים במחלוקת בין האחרונים, או שאינם מבוארים בדבריהם, ולבקשתם של רבים לידע את הכרעת מרן בהלכות אלו, ובהם כמאתיים פסקי הלכות. וזאת למודעי שמרן המחבר שליט"א עבר על כל פסקי ההלכות בחיבור זה, וכן על המקורות והביאורים, והגיה ותיקן והשמיט כפי ראות עיניו". עכ"ל.]

וכן כתב הרה"ג רבי שמואל משה תורג'מן שליט"א בספר "נשמת ישראל" על הלכות נדה: "אמר המחבר, מאחר ובספר הנוכחי הובאו הלכות חשובות מהספר היקר והחשוב עד מאוד של מו"ר ועט"ר ה"ה הגאון רבינו בן ציון אבא שאול זצ"ל זיע"א, ראיתי לנכון לכתוב כאן

הבהרה קטנה אודות הספר הקדוש "אור לציון" חלק ב', למען ידעו דורותינו כי כל הספר הוא מאת המחבר, הלא הוא הגרב"צ אבא שאול זצוק"ל זיע"א.

מעשה שהיה בשבוע הראשון שיצא לאור הספר הקדוש "אור לציון" חלק ב', וידוע לכל שאז מו"ר זצ"ל היה עדיין בשכלו הזך ובכושר דיבורו, וכהרגלנו נתאספנו יחד שכנים מקרוב באו בערב שבת קודש לתפילת מנחה וערבית, ובעוד אנחנו יושבים ומסתופפים בצילא דמהימנותא דמו"ר זצ"ל וממתינים למנין, ברכנו את הרב לרגל הוצאת ספרו החדש "אור לציון" חלק ב', ושאל השואל בזה הלשון: "שמענו שהספר הזה אינו מהרב, ורק תלמידים כתבו אותו, ואין לסמוך על זה הלכה למעשה".

ושאלה קנטרנית זו הכעיסה גם הרגיזה וקוממה עד למאוד למו"ר זצ"ל, וסביביו נסערה מאוד, עד שמרוב ריתחא קם מכסא הגלגלים עליו ישב, והשיב בזה הלשון: "מי אומר דברים כאלה? הספר הזה אני כתבתי אותו! כל הספר הזה הוא שלי!" והנה מרוב ריתחא דמו"ר זצ"ל נרתע השואל, וכביכול חזר לשאול בלשון אחר, ד"השמועה הנ"ל היתה רק כלפי המקורות הכתובות למטה". וגם על זה השיב מו"ר בזה הלשון: "כל הספר שלי הוא, וכל מה שכתוב שם אני, אני אמרתי".

וחזרנו לשאול למו"ר זצ"ל אם אכן אפשר לסמוך הלכה למעשה על כל מה שכתוב בספר, והשיב מו"ר הרב זצ"ל: "כן. בשביל זה נכתב הספר, לסמוך על זה הלכה למעשה" (שלא יאמר כל אחד, אני שמעתי ממו"ר אחרת, או כך וכך אמר לי מו"ר וכל כיוצא בזה). "עכ"ל.

וכן כתב הרה"ג רבי ציון עמר שליט"א, עורך ספרי "אור לציון", בספר תפארת ציון (עמ' שצ"ג): "דרך עבודתנו היתה לאסוף את פסקי ההלכות של רבנו... ולהגישן לפני הרב, והיה מעביר שבט ביקורתו מה לקרב ומה לרחק... פעמים שפסק דין אחד... שונה ממה שפסק מקודם, והייתי מקריא לו את שתי הוראותיו, ומה שראה לנכון שתהיה משנה אחרונה, כן פסק, ואמר שכך יכתב בספר. ופעמים שהיה אומר לי, לא הבינו אותי טוב, ולא לכך נתכוונתי. פעם אמר לי בשיעור בשבת, מחצית מהשומעים יאמרו שאמרתי מותר ומחצית יאמרו שאמרתי אסור..."

ופעמים שהייתי מגיע אליו והיה אומר לי: 'אני רוצה שתכתוב בענין פלוני כך וכך, שאף שבשיעור פסקתי כן, שוב ראיתי שראוי יותר לפסוק כך'... כמה שמח רבנו כשיצא ספר או לציון חלק ב' לאור עולם, ואמר: 'הנה יש אומרים בשמי כך ויש אומרים כך, עכשיו יש ספר, וכבר יודעים בדיוק את דעתי המוחלטת!' ופעם טען תלמיד בפני רבנו: 'אבל אני שמעתי להדיא בשיעור שכבודו אמר אחרת ממה שכתוב בספר?' ורבנו ענה בחיוך: 'כשהייתי מוסר שיעור הייתי זוכה להגדיל תורה, כפי מספר השומעים, זה אומר חכם בן ציון אמר כך וזה אומר כך, אבל בספר אמנם מיעטתי תורה, שכן אמרתי רק תורה אחת, אבל היא לפחות תורה שלי'..."

דבר הנוגע לכמה תשובות בספר, שוותיקי התלמידים זוכרים ששמעו מפיו הוראות הפוכות. הן עוד בחיי רבינו אירע לא אחת שהיה חוזר בו מהוראות שהורה בשנים עברו, וזאת מכמה סיבות; מפני שינוי הנעשה במציאות, או מפני שמצא ראייה לסתור, ועוד טעמים נוספים. וכשבאו לפניו בסידור ההוראות שאלו העורך: 'בשנה פלונית אמר הרב כך, ושנה פלונית אמר הרב כך, מה ההכרעה הסופית? והיה רבנו משמיע את משנתו האחרונה'. עכ"ל.

ועוד הביא הנ"ל בשם מקורבו, על תשובה שהושמטה מהספר "אור לציון", ואמר על זה הגרב"צ: "אין לי כח למלחמות, את דעתי רמזתי בספר, מי שהבין הבין, ולא הרבה הבינו". עכ"ל. ועוד העיד הגאון רבי שלמה זעפרני שליט"א בהקדמת ספרו "עטרת שלמה": "היתה לנו קביעות באותן שנים לשבת לפני רבנו, ואני הייתי קורא לפניו את הפסקים, ואחר כך היינו דנים בהם. לבסוף היה ידיד נפשי הגר"מ פטרובר שליט"א כותב מפיו את התיקונים וההשלמות, וכידוע דרכו של מרן זצ"ל היתה שתמיד אהב לחיות את דברי התורה כאילו זה עתה נתחדשו, וברצונו בונה ומוסיף נדבך על נדבך, ופעמים סותר ומשמיט דברים שבחן בדעת קודש להסירם מטעמים הכמוסים עמו, ופעמים חידש כנשר נעוריו וראה לדרוך בדרך חדשה, ואנו יושבים לפניו מתפעלים ומשתאים על המראה הגדול הזה, כיצד שולט בכל ענין ונושא והכל שגור בפיו על לוח לבו, ולא נצרך לשהות זמן ומאמץ לדלות את הדברים, אלא הכל ערוך ומסודר ובהיר ונהיר כשמלה חדשה, ונהירות לו הדעות האחרות שהזכרנו לפניו, אך על משמרתו עמד והחזיק בשיטתו". עכ"ל.

ולמרות שדעתו של הרב זצ"ל ידועה, ודבריו ברורים להתיר, יש המערערים על כך, ועל כן ראיתי להעתיק מה שכתב בקונטרס "כיסוי ראש לאשה" (נדפס בשנת תשס"ח) להרב דוד קורן שליט"א, וזה לשונו: "יש מהעולם שרצו לטעון שה"אור לציון" רק הליץ בעד המנהג אבל למעשה לא התיר, ולכן שאלתי את בנו הגאון רבי אליהו אבא שאול שליט"א האם נכון הדבר, וענה לי בזה הלשון, באופן כללי סבר אבי שמטפחת עדיפה, אבל כיון שיש נשים שיוצאות להן שערות מהמטפחת, העדיף אבי את הפאה והנהיג בביתו ללבוש פאה נכרית, שזה כיסוי יותר טוב, וכך הורה לנשים אחרות. אבל ודאי אם יש אשה שמכסה כראוי במטפחת, זה עדיף". עכ"ל.

ואכן בשיחתי עם מר בריה דרבינא, הגאון רבי אליהו אבא שאול שליט"א, ראש ישיבת "אור לציון" ורבה של שכונת מטרסדורף בירושלים, אמר לי כי כך הם הדברים, ממש כמו שכתב בקונטרס הנ"ל. וגם אישר באוזני את השמועה ששמעתי מאחד מגדולי הדיינים, כי יש עמו מכתב ארוך מאביו הגאון זצ"ל בענין זה, ובו הוא כותב בפירוש כי יש עדיפות לפאה על מטפחת מפני שמצוי בה גילוי שערות, ואין הוא סובר כדעת המתירים גילוי אצבע אחת או שתי אצבעות וכו'. אך לא רצה למסור את המכתב ולהדפיסו בספר זה, כי מיאן להיכנס למחלוקת זו.

ורמז למכתב זה ניתן לראות בספר "תפארת ציון" הנ"ל, ושם כתב בזה הלשון: "והיתה לו (לגרב"צ אבא שאול זצ"ל) חכמה בפסק, לצאת מתוך בעיות סבוכות, ואכמ"ל. והיו הוראות

שהיה עונה בחכמה, עד שיש שלא היו יורדים לסוף דעתו. וכגון בענין פאה נכרית... היה מסתיר פסקים מסויימים מחמת השלום. פעם אמר לי לערוך מפיו תשובה ארוכה ומנומקת בענין מסויים, ולהסתירה שלא תתפרסם אלא לאחר אריכות ימים ושנים".

וכמו כן הובאה עדות בירחון "אור תורה" קובץ כ"א, על דעתו של הגרב"צ אבא שאול בענין פאה נכרית, וכך כתב שם הר"ר מרדכי כליפא מבת ים: "בדידי הוה עובדא, שנפגשתי עם הגאון שליט"א [זצ"ל] בחתונה, ביום ג' אלול תשמ"ז, ואמר לי בזה הלשון: "אני מתיר פאה נכרית". עכ"ל. וזכורני שהרבנית הלכה בפאה נכרית ללא כיסוי אחר". עכ"ל.

והרב ברוך שרגא שליט"א, מתלמידי הגאון רבי בן ציון אבא שאול, כתב בהסכמה לאחד הספרים ששמע מפי הגרב"צ שיש לדעתו כמה דרגות בכיסוי הראש: א. כיסוי ועליו מטפחת ועליה שאל, דהיינו שלושה כיסויים. ב. כיסוי ועליו מטפחת, באופן שלא יוצאת מכיסוי הראש אפי' שערה אחת, דהיינו שני כיסויים. ג. פאה עם כובע. ד. פאה גלויה. ה. מטפחת, שיוצאות ממנה כמה שערות החוצה, וזהו הכיסוי הגרוע שבכולם. עכ"ל.

ודברי תלמידו זה מתאימים עם דברי בנו הגאון רבי אליהו אבא שאול שליט"א לעיל, כי המטפחת הנפוצה כיום היא מהסוג החמישי הגרוע ביותר, ופוק חזי מאי עמא דבר, ועל זה כיוון הגרב"צ אבא שאול זצ"ל באמרו שהפאה עדיפה ממנה מאחר שמכסה את הראש לגמרי, למרות שמלכתחילה ודאי היה עדיף שתכסה את הראש כראוי במטפחת. ולכן הורה למעשה ללכת דוקא עם פאה. ובענין הכובע על הפאה קמו עוררין, ועכ"פ לפי המציאות היום בודאי עדיפה הפאה ממטפחת לשיטת הגרב"צ זצ"ל.

וכן כתב מרן הגאון רבי שלום משאש זצ"ל, בשו"ת שמש ומגן (ח"ב אה"ע ט"ז): "והיום ראיתי שגם הגאון רבי בן ציון אבא שאול שליט"א בספרו אור לציון (חלק או"ח סי' י"א) מתיר לכל הנשים לצאת בפאה נכרית לרה"ר. והליץ בעד ש"ג ורמ"א. ודבריו ברורים שם להתיר, ולא כמו שפירשו בהם איזה תלמידים שלא הבינו דבריו".